

В.О.ВАСИЛЕНКО

ДК 930.1(47)“18/20”+94(47)“1377/1397”

БОРОТЬБА ВИТАУТАСА З ОБЛАСНИМИ КНЯЗЬМИ ТА ЇЇ РЕЗУЛЬТАТИВ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ІСТОРІОГРАФІЯХ XIX-ПОЧАТКУ XXI СТ.

Стаття присвячена комплексному аналізу процесу вивчення в східнослов'янських історіографіях XIX – початку XXI ст. боротьби центральної влади Великого князівства Литовського з обласними князями наприкінці XIV ст.

Ключові слова: східнослов'янські історіографії, Велике князівство Литовське, великокнязівська влада, обласні князі.

Статья посвящена комплексному анализу процесса исследования в восточнославянских историографиях XIX – начала XXI вв. борьбы центральной власти Великого княжества Литовского с областными князьями в конце XIV в.

Ключевые слова: восточнославянские историографии, Великое княжество Литовское, великокняжеская власть, областные князья.

The article is dedicated to the complex analysis of the process of study in East Slavonic Historiographies of the 19th – *begin of 21st centuries ?.. of central government of Great Lithuanian Princedom ?.. 14th century.*

Key words: East Slavonic Historiographies, Great Lithuanian Princedom, ?..

Одним із ключових етапів еволюції державного устрою Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ) є ліквідація в першій половині й середині 1390-х рр. низки найзначніших обласних князівств, наданих окремим представникам правлячого роду Гедиміновичів (насамперед – на землях сучасної України). Цілком природним слід визнати те, що ці події привертати пильну увагу репрезентантів східнослов'янської литуаністики (особливо наприкінці XIX та на початку XX ст.). Останніми десятиліттями ці проблеми час від часу порушуються й у сучасній вітчизняній історіографії (Ф.Шабульдо, Н.Яковенко, Л.Войтович). Водночас сама історія дослідження цього кола питань досі не ставала предметом спеціального зацікавлення. Тож вважаю, це робить цілком виправданим звернення до даної проблематики.

Значну увагу дослідників привернув “удільний” устрій ВКЛ в останні роки

правління Альгірдаса і перші – його наступника Йогайли. На переконання В.Антоновича, ВКЛ знаходилося тоді перед такою саме реальною загрозою розкладу, як свого часу Київська Русь [31, с.86; 28, с.98-100] (щоправда, він залишив без відповіді питання, чому ж цього не сталося в дійсності). Такі уявлення були вельми поширені, особливо стосовно початку великокнязювання Йогайли [65, с.38]. А.Пресняков твердив навіть, що в цей час під питання було поставлено єдність навіть власне ВКЛ, Любартас же та Коріатовичі користувалися повною незалежністю [107, с.74; 108, с.319].

М.Грушевський вважав, що розпад держави по смерті Альгірдаса відвернула лише унія з Польщею [55, т.IV, с.101, 159, т.V, с.8-9]. (Загрозу розпаду ВКЛ ще наприкінці правління Альгірдаса вбачає і Ф.Шабульдо [132, с.113]). Тим самим він (далеко не першим) торкнувся важливого питання: чи

була боротьба з обласними князями закономірним результатом внутрішньої еволюції Литовсько-Руської держави, чи її причиною слід вважати литовсько-польську унію? Для з'ясування цього, природно, слід було звернутися до перших років правління Йогайли. Саме це зробив С.Соловійов, дійшовши висновку, що цей вел. князь від самого початку прагнув "самовладдя", тоді як Кястутіс хотів, "за старими руськими поняттями, привласнити собі старшинство у роді" [118, с. 150]. (При цьому російський історик відійшов від власних поглядів, висловлених раніше стосовно взаємин всередині роду Гедиміновичів). Ця теза дістала певне поширення в літературі [40, с.7; 60, с.165-166].

Твердження М.Смирнова про схильність Йогайли до "деспотизму" [117, с.193] можна пояснити впливом польської історіографії. Д.Гловайський же вважав початок боротьби Ольгердовича з "удільною системою" "природним ходом історії" [72, с.157]. З тим, що цю політику було започатковано саме Йогайлою, погодилися Н.Рожков, В.Пічета, М.Чубатий (останній уточнював, що йдеться про часи по смерті Кястутіса) [103, с.84; 130, т.СXXXIV-СXXXV, с.25, 29, т.СXLIV-СXLV, с.16-17, 61]. Іншої думки був М.Грушевський: на його думку, конфлікт Йогайли з Андрієм Ольгердовичем по смерті їхнього батька стався не з ініціативи першого, а був спричинений невдоволенням Андрія [55, т.IV, с.161]. Теза про наявність у Йогайли від початку правління "уніфікаційної програми" здобула популярність у польській історіографії міжвоєнної доби [148, s.14-15; 149, s.274; 154, s.3-4], а також серед радянських дослідників [53, с.61; 132, с.95-97, 101]. О.Русина, навпаки, вважає, що для такого трактування подій немає підстав [110, с.167].

Питання про вплив литовсько-польської унії на взаємини великокнязівської влади з обласними правителями одним із перших порушив М.Коялович, зауваживши, що ця подія була вигідна останнім: адже відтепер вел. князь, ставши і польським королем,

здебільшого перебував поза межами ВКЛ [82, с.8; 81, с.145]. Погляд Кояловича був підтриманий К.Бестужевим-Рюїніним, Н.Молчановським, В.Пічею [40, с.32; 101, с.228; 105, с.350; 104, с.11-12]; майже незалежними вважав обласних князів у добу перед правлінням Вітаутаса М.Смирнов [116, с.45]. Різні пояснення давалися і політиці Вітаутаса першої половини 1390-х рр., спрямованій проти найзначніших місцевих правителів. Так, Н.Карамзін (а за ним ще низка істориків) спробував пояснити цю боротьбу родиною антипатією між Кейстутовичем та Ольгердовичами. Вони, за його здогадом, воліли коритися Йогайлі, а не Вітаутасу; проте слабкість першого спричинила ненадання ним допомоги братам [74, с.87; 80, с.38; 134, с.276-277, 279; 35, с.66]. К.Бестужев-Рюїнін, навпаки, вважав, що Ольгердовичами чинився спротив такожі Йогайлі [40, с.37].

М.Любавський здогадувався, що Острівська угода 4 серпня 1392 р., якою Йогайла визнав Вітаутаса пожиттєвим правителем ВКЛ, викликала невдоволення обласних князів. Причиною цього могла бути особиста антипатія декого з них до Кейстутовича, а також те, що даний акт постав без їхньої участі і протиріччю унії 1385 р.; головну ж роль, на переконання Любавського, відіграла звичка до більшої самостійності, що встигла виробитися внаслідок реалізації Кревської угоди [92, с.19-20].

Побачив у цій боротьбі певний вплив "національного" фактору В.Антонович: вважаючи "удільну систему" ВКЛ руською за походженням, він твердив, що дії Вітаутаса були спрямовані одночасно проти обох цих "начал" [28, с.158]. (Боротьбу західноєвропейської одноосібної моделі влади, репрезентованої Вітаутасом і Ягеллонами, проти родової колективної, носіями якої були православні Ольгердовичі, бачить у цих подіях Н.Яковенко [137, с.79]). Близьким був погляд на дану проблему Н.Молчановського [101, с.232, 248]. Ф.Леонтович запропонував абстрагуватися

від особистісних взаємин між Гедиміновичами, оскільки буцімто йдеться про “непокору” Витаутасові насамперед не князів, а населення їхніх земель (Сіверщини, Вітебщини, Поділля та Київщини) [85, с.184, 370-373, 383-384; 86, с.158]. Прийняли цей згодом М.Любавський та М.Довнар-Запольський [92, с.21; 65, с.12]. Дещо інші акценти розставив Й.Малиновський, констатує в деяких випадках допомогу князям з боку населення [98, с.89].

Довгий час переважало (і часто зустрічається зараз) уявлення, згідно з яким ініціатива ворожих дій стосовно обласних князів вийшла саме від Витаутаса. Однак у цій схемі не знаходила задовільного пояснення позиція Йогайли. Тому спостерігається поступовий перехід до більш зваженого погляду: щодо узгодженості їхніх дій, “співробітництва” в даній сфері, ба навіть продовження Витаутасом започаткованої його кузеном політики (А.Левицький, М.Грушевський, Н.Рожков, А.Пресняков, В.Пічета) [152, с.19-20; 55, т.IV, с.160-161; 57, с.132; 107, с.80; 108, с.337; 105, с.349-350]. При цьому неодноразово зазначалося, що реальні вигоди від цих дій дісталися Витаутасу [55, т.IV, с.160-161; 130, т.CXXXIV-CXXXV, с.32; 52, с.205]. Ще одне джерело “антиудільної” політики М.Чубатий вбачав у політичних інтересах Польщі. При цьому йшлося про різні плани: якщо Корона бажала перетворення ВКЛ на окремі провінції, які легко було б інкорпорувати, то Кейстутович – централізації держави [130, т.CXXXIV-CXXXV, с.30, 38]. Солідарність дій Йогайли та Витаутаса в цьому напрямі визнається і в новітній літературі [52, с.201-202; 132, с.100-101, 138; 136, с.146; 58а, с.197].

Значно далі пішов Л.Колянковський. Вже в рецензії на “Історію України-Руси” Грушевського він доводив, що єдину опору великокнязівської влади в боротьбі з “деструктивними” прагненнями обласних князів становила Корона [151, с.363]. Пізніше Колянковський твердив, що ініціатором “антиудільної” політики був Йогайла, а Витаутас відіграв лише роль його зняряддя

[148, с.14-15, 58-60; 150, с.27]. Погляд на Кейстутовича як “виконавця” планів двоюрідного брата був висловлений ще А.Левицьким [152, с.33, 48]. На думку Я.Якубовського, усунення обласних володарів після унії полегшувалося тим, що тепер вони з власників “уділів” на патрімоніальних засадах перетворилися на васалів Польщі [146, с.151].

Перейдемо тепер до розгляду конкретних подій першої половини 1390-х рр. Як відомо, першою жертвою центрального уряду став Федір Любартович. Вже восени 1386 р. острозький князь Федір Данилович присягнув Йогайлі в якості намісника Луцька [16, №VII, с.7-8; 2, №I, с.3-4; 4, №9; 12, №15, с.30; 3, №34, с.65], що засвідчує вихід Луцької землі з-під зверхності спадкоємця Любартаса. Спробу пояснення цього запропонував Ф.Леонтович. На його думку, тут зовсім не йдеться про довільні дії Йогайли. Оскільки Любартас отримав Волинь разом із рукою дружини, її бездітна смерть залишила йому лише пожиттєве право на цю землю. Федір, будучи сином від другого шлюбу, не мав подібного права зовсім; отже, по смерті Любартаса володарем Волині став Йогайла. Таким чином, особливе становище Волинської землі в Литовсько-Руській державі касувалося; але, за згодою вченого, її було дано Федорові “до волі” вел. князя [85, с.232-238, 289-290; 87, с.28, прим.4]. Як видається, мав рацію М.Грушевський, оцінивши цю складну і довільну конструкцію як “фантазію” Леонтовича [55, т.IV, с.471-472]; “повноправним спадкоємцем” батька вважав свого часу Федора Любартовича і М.Смирнов [116, с.29].

Як би там не було, за Любартовичем збереглася лише західна (володимирська) частина його земель. Проте за кілька років її також було відібрано, а в якості компенсації надано Сіверщину. 23 травня 1393 р. Федір Любартович склав присягу Йогайлі за ці нові землі [24, №CCXII, р.509; 1, №66, с.103-104; 13, №16, стб.15; 16, №XIV-XV, с.13-14; 4, №11; 12, №27, с.50-51; 3, №59, с.115]. Коли

саме Федора було остаточно позбавлено Волині, невідомо: на думку Ф. Леонтовича, це сталося у 1392 р. [85, с. 239], М. Грушевського – у 1393 [55, т. IV, с. 166]. Відомо, однак, що в 1397 р. цей князь вже перебував разом зі Швітрігайлою в Угорщині [17, № LVII, s. 61-62]. Леонтович та Любавський бачили в цьому свідчення його недовгого перебування в нових володіннях [85, с. 161, 239; 92, с. 21-22]. Низка дослідників, починаючи з Грушевського, вважала, що ображений Федір і не вступав у реальне володіння Сіверщиною [55, т. IV, с. 169; 143, s. 39-40; 142, s. 144; 148, s. 61; 132, с. 89; 110, с. 99; 111, с. 79]. (Незрозуміло, на чому ґрунтується твердження Л. Войтовича щодо князювання Федора Любартовича в Сіверщині до 1405 р. [48, с. 173; 48а, с. 679]. Перед цим, у 1392 чи 1393 р. [93, с. 45; 55, т. IV, с. 166, 168; 132, с. 89, 139], звідси було усунено Карібутаса. Цей князь чинив активний спротив і був полонений Витаутасом; згодом його було звільнено за поручництвом тестя, Олега Івановича рязанського (14 листопада 1393 р.) [1, № 67, с. 104-105; 16, № XVII, s. 16; 4, № 7; 15, № 32, s. 29-30; 3, № 61, с. 118]. У 1393 р. був позбавлений Вітебська Швітрігайла (це місто дісталось йому по смерті матері, Уляни Олександрівни).

Найбільш докладно в історіографії було розглянуто події, що розгорнулися на Київщині та Поділлі. Відомо, що план усунення з Києва Володимира Ольгердовича постав внаслідок необхідності примирити Скіргайлу з Витаутасом і надати першому певну компенсацію за втрачений статус найближчого помічника Йогайли в управлінні литовсько-руськими землями. 6 грудня 1392 р. в Белзі ці троє Гедиміновичів домовилися про надання Скіргайлі Києва та Крем'яця [21, № 621-623, s. 295-296; 20, т. II, № XIX-XX, р. 16-18, т. VI, № ХСVII-ХСVIII, р. 31]. Щоправда, висловлювалися й інші згоди щодо причин усунення Володимира. Так, твердилося, нібито останній виступав проти унії з Короною і влади Йогайли та Витаутаса [101а, с. 4-5, 8]. Відомо, що дочка

Володимира у 1385 р. вийшла заміж за Василя, сина Михайла тверського [7, стб. 443; 6, т. XI, с. 86] (померла в Твері у 1396 р. [11, с. 447]). На цій підставі М. Котляр зробив мало ймовірне припущення, що "сепаратизм" київського князя міг спиратися на тверську підтримку [77, с. 44-45; 79, с. 181-182]. Ф. Шабульдо обстоював "промосковську" спрямованість політики Володимира [131, с. 27-29; 68, с. 92]. Н. Яковенко вважає однією з причин конфлікту гадані права Володимира на вільнюський стіл; при цьому його помилково названо "найстаршим" серед живих на той час Гедиміновичів [136, с. 146]. П. Клепатський бачив можливий привід у допомозі, наданій Володимиром Йогайлі в 1390 р. проти Витаутаса [75, с. 26].

Предметом істотних розбіжностей у поглядах дослідників стало визначення часу відібрання Київщини у Володимира. За М. Стрийковським, це мало статися в 1394 чи 1395 р. [22, s. 102-103]; друга дата вказана А. Віюком-Кояловичем [25, р. 46-47]. Згадка про дану подію в "Хроніці Биховця" не датована; в Густинському літописі її вміщено під 1392 р. [5, с. 352]. З довірою до цієї дати поставилися Т. Нарбут (щоправда, зустрічаємо в нього й інший варіант – 1395 р. [155, s. 533-534]), В. Антонович [155, s. 493-494; 30, с. 155; 29, с. 226, 232]. Очевидно, слідом за останнім її було прийнято і в численних працях, автори яких торкалися даної проблеми більш-менш побіжно [83, с. 125; 72, с. 286; 138, с. 53, 65; 51, с. 337, прим. 4; 46, с. 497-498; 73, с. 19-20; 121, с. 133; 3, с. 37].

Дехто з дослідників відсував цю подію на 1393 р. [95, с. 479; 139, s. 187; 101, с. 232]. Й.-Х. фон Енгель висловив припущення, згідно з яким це сталося в 1394 р. [140, s. 25-26]. К. Стадницький виступав за 1395 р., оскільки до січня цього року Скіргайла переважно перебував при королівському дворі [164, s. 117-118, 280]; до нього на користь цієї дати висловлювалися К. Шайноха, М. Закревський та І. Шараневич [133, с. 535; 69, с. 28; 134, с. 280]. Важливу роль відіграла публікація у 1882 р. акту поручництва за

Андрія Ольгердовича від 18 лютого 1394 р., в якому Володимир ще титулується київським князем (“Wlodimirus Kyuoiensis”) [20, t. VI, №СІХ, р.35]. Отже, залишалось обирати між 1394 і 1395 рр. (запропонований С.Смолькою варіант – 1396 р. [163, s.32, prz.1] – ніким не був підтриманий). Другу дату прийняли А.Барбашев, Ю.Вольф, Р.Зотов, А.Лонгінов, Ф.Леонтович, М.Довнар-Запольський, О.Андріяшев, Р.Лашенко та ін. [35, с.67-68, 71, 146; 36, с.30; 168, s.101, 150-151; 167, s.337; 70, с.146, 153; 89, с.114; 85, с.148, 184; 147, с.98; 43, с.23; 66, с.1; 26, с.64; 141, s.713, 723].

М.Грушевський, слідом за Стадницьким, спочатку також висловився за 1395 р. [56, с.499], однак згодом змінив свою думку [55, т.IV, с.141, 170, 173, 474]; його підтримали П.Клепатський, О.Галецький, С.Томашівський, Ф.Петрунь, Л.Колянковський та ін. [75, с.25; 143, s.40, prz.2; 142, s.145; 126, с.127; 102, с.184; 148, s.61]. Вагався між цими двома варіантами А.Прохаска [158, s.22; 160, s.98; 157, s.116]. Те саме спостерігаємо в сучасній вітчизняній історіографії (Ф.Шабульдо, Н.Яковенко, О.Русина) [131, с.27-28; 132, с.84, 140, 144; 136, с.147; 112, с.135; 109, с.87, 93, прим.65; 110, с.97; 111, с.75, 128]. В цілому ж останніми десятиліттями більшим визнанням користується погляд Грушевського [145, s.33; 63, с.89; 52, с.204, 213; 77, с.44; 79, с.182; 78, с.176, 187; 71, с.36, 40], аніж Стадницького та Вольфа [124, с.87; 128, с.72]. Нарешті, у працях М.Любавського та К.Болсуновського зустрічаємо навіть датування як 1395, так і 1392 рр. [93, с.24, 37; 41, с.3, 8, 15].

Після Володимира київський стіл опанував Скіргайла. Треба зазначити, що в літературі його від цього часу часто звано “великим князем руським”, немовби на протигагу вел. князеві литовському. Це простежується, принаймні, від праці Т.Нарбути [155, s.III, 491, 493]. Той самий термін використовували С.Соловійов, І.Шараневич, М.Коялович, І.Беляєв, Д.Іловайський та ін. [120, с.24; 119, с.296, 372; 134, с.279; 81, с.156; 83, с.125; 38, с.120;

72, с.181]; зустрічаємо його навіть у радянську добу (у М.Тихомирова) [124, с.87]. Можливо, його витоки слід бачити у вислові орденського історика Йоганна Посільге в повідомленні про смерть Скіргайли: “Skirgal, herczoge czu Russen” [19, s.198].

Зовсім інакше оцінив факт перебування цього Ольгердовича в Києві А.Соболевський. Вірний ще погодінському уявленню про жалюгідний стан Києва в цю добу, він бачив тут “почесне випровадження” Скіргайли до міста, яким не цікавилася решта Гедиміновичів. Невелике значення Києва та його малі ресурси, на думку Соболевського, підтверджуються і відсутністю істотного спротиву з боку Володимира ворожим діям братів [117а, с.10-11].

Певну увагу привернули обставини смерті нового київського князя: за твердженням литовсько-руського літописця, його отруїв митрополичий намісник “Фома, чернець Изуфов”: “неции мовять, иж бы тот Фома даль князю Скиргайлу зелие отравное пити” [10, с.65, 72, 90, 101, 138, 159, 186, 207, 228; 5, с.352]. Це викликало низку припущень стосовно того, хто міг стояти за цим вбивством. Виділяється серед інших позиція І.Беляєва: захоплений поширеними в тодішньому російському суспільстві антикатолицькими й полонофобськими настроями, він не зупинився перед прямою фальсифікацією джерела і оголосив винуватцем смерті православного князя “латинського ченця” [38, с.120; 39, с.262-263]. Воліли бачити натхненника отруєння у Витаутасі, з огляду на його попереднє жорстоке протистояння зі Скіргайлою, Н.Карамзін, Н.Полевой, М.Маркевич, А.Барбашев, Я.-К.Кохановський [74, с.87; 106, с.193, прим.203; 100, с.14; 35, с.71; 147, s.99]. Виступив проти цього здогаду перший польський біограф Витаутаса А.-Б.Глебович [144, s.44], а за ним – М.Грушевський [55, т.IV, с.176, прим.5]. На іншого суперника Скіргайли, а саме Володимира Ольгердовича, вказав Є.Голубинський, підтриманий П.Клепатським [51, с.337, прим.4; 75, с.31]. І.Малишевський обмежився тим, що

намагався відвернути можливі звинувачення від митрополита Кипріяна [99]. Останніми десятиліттями І. Греков та Ф. Шабульдо воліють адресувати свої "звинувачення" Витаутасові [52, с. 205-206, 219; 71, с. 41; 132, с. 144], тоді як О. Русина – Володимирові [111, с. 81]. Цікаво, між іншим, що в згаданих вище "Посланні" Спиридона-Савви і "Родстві великих князів литовських" вбивство Скіргайли трактовано як помсту Витаутаса за смерть Кястутіса [8, стб. 589-591; 64, с. 168, 180, 203, 212]. Щоправда, не варто забувати, що маємо справу з пізніми джерелами, де, наприклад, Кястутіс і Скіргайла вважаються братами.

Цікавий здогад, який, зі зрозумілих причин, був обійдений увагою проправославно налаштованими авторами, висловив К. Стадницький. На його думку, вартє довіри повідомлення Длугоша, згідно з яким Скіргайлу було отруєно за дану ним Йогайлі обіцянку мандрівки до Риму і прийняття католицтва [164, с. 281]. (У зв'язку з цим слід згадати, що справа віровизнання Скіргайли в післякрєвську добу є досить заплутаною).

Щодо року смерті Скіргайли у свідченнях джерел немає однастайності. Так, під 1394 р. вона занотована у Посільге, Длугоша; такої ж думки дотримувалися автор Слущького літопису й М. Стрийковський [19, с. 198; 18, с. 478; 10, с. 72; 22, с. 103]. 1395 р. названо А. Віюком-Кояловичем [25, р. 48], 1396 – в Густинському літописі [5, с. 352]. І. Данилович та М. Костомаров датували згадану подію 1392 р. [19а, с. 47, ргз. 82; 76, с. 55]. За 1394 р. висловилися М. Максимович, К. Шайноха (при цьому не зауваживши, що, за його ж версією, Київ у Володимира було відібрано лише наступного року), архієпископ Філарет, Д. Багалій, Ф. Петрунь, а також дослідники литовсько-руських літописів І. Тихомиров та Ф. Сушицький [97, с. 227; 42, с. 7; 133, с. 22; 127, с. 43, прим. 65; 123, с. 5; 122, с. 8, 38; 34, с. 121; 102, с. 180, 184]. Погляд згідно з яким Скіргайла завершив свій земний шлях у 1395 р., обстоювали К. Стадницький, І. Беляєв,

К. Бестужев-Рюмін, А. Барбашев [164, с. 280-281; 39, с. 262; 40, с. 37; 35, с. 71; 36, с. 30]; щоправда, останній (очевидно, недоглядом) називав і 1396 р. [35, с. 19].

Наведеному в Густинському літописі варіанту (1396 р.), як і у випадку з усуненням Володимира, віддали перевагу Т. Нарбут, В. Антонович. Раніше це зробив О. Шафонський, а згодом – І. Шараневич, Р. Зотов, Ю. Вольф, Ф. Леонтович, А. Прохаска, М. Довнар-Запольський, П. Клепатський та ін. [135, с. 47; 95, с. 479; 155, с. 547-548; 134, с. 283; 31, с. 61; 29, с. 226, 234; 83, с. 126; 70, с. 146, 153; 168, с. 151; 138, с. 65, 68; 85, с. 31, 158-159, 185; 160, с. 99-100; 125, с. 126; 51, с. 337; 66, с. 1; 41, с. 8; 75, с. 32; 141, с. 713]. Нарешті, С. Смолька навів поважні докази на користь того, що це відбулося лише в наступному, 1397 р. [163, с. 32, ргз. 1]. Їхню слушність визнали М. Грушевський, А. Яблоновський, С. Томашівський, О. Андріяшев, Л. Колянковський [55, т. IV, с. 176, 474, 508; 126, с. 127; 26, с. 64; 27, с. 21; 148, с. 62]. В новітній історіографії переважно спостерігаємо вибір між 1396 [129, с. 112-113, прим. 148; 128, с. 72; 132, с. 84, 144; 131, с. 28; 49, с. 310-311] та 1397 рр. [52, с. 205; 78, с. 178; 71, с. 40-41]; О. Русина, очевидно, не надає переваги жодному з цих варіантів [109, с. 88; 110, с. 101]. За 1394 р. виступає натомість сучасний польський дослідник Я. Тенговський [49, с. 311].

Як відомо, по смерті Скіргайли Київ було віддано в управління одному з найдовіреніших прихильників Витаутаса, князеві Івану Ольгінтовичу Гольшанському. Тривалий час його статус не викликав дискусій в історичній літературі: однастайно визнавалося, що він, на відміну від попередників, не був "удільним князем", а лише намісником. Такої точки зору дотримувалися, зокрема, І. Шараневич, К. Стадницький, М. Ясинський, М. Любавський [134, с. 304; 164, с. 144, ргз. 40; 138, с. 65-68, 118; 93, с. 37; 91, с. 36-37]. Однак уже К. Бестужевим-Рюмінім було висловлене переконання, згідно з яким умови князівського володіння землями були аналогічними, байдуже, чи йшлося про

Гедиміновичів, чи про Рюриковичів або Гольшанських [40, с.54-55]. “Удільним” київським князем вважав Гольшанською М.Владимирський-Буданов [47, с.51]. Ф.Леонтович заявив, що намісницька влада Івана Ольгімантовича майже дорівнювала тій, яку мали Гедиміновичі в своїх володіннях [85, с.46, 50, 185]. Щоправда, вже незабаром він змінив свою думку щодо цього [87, с.52]. Відтоді традиційна точка зору (репрезентована М.Грушевським, М.Довнар-Запольським, Б.Барвінським, О.Галецьким, С.Томашівським, Д.Багалієм) майже не піддавалася сумніву [55, т.IV, с.176-177, т.V, с.449, т.VI, с.308, т.VII, с.10; 66, с.1; 37, с.12; 143, с.40, 70; 126, с.127-128; 33, с.365]. Зараз її дотримуються М.Котляр та Ф.Шабульдо [78, с.179; 132, с.84-85, 150]. Натомість О.Русина, на підставі відомостей про правління в першій третині XV ст. у Києві синів Івана Ольгімантовича – Андрія та Михайла, твердить про фактичну спадковість влади Гольшанських у цій землі, постановя “київської династії” [109, с.88-89; 110, с.68; 111, с.82].

Що до твердження М.Стрийковського про надання Кисва вже у 1408 р. Олельку, синові Володимира Ольгердовича [22, с.124], то воно зустріло недовіру з боку К.Стадницького та Ю.Вольфа [164, с.123, ргз.1; 167, с.327]. П.Клепатський, навпаки, вважав це ймовірним, пояснюючи необхідністю впливу Олелька на русинів для полегшення боротьби проти Швітрігайли [75, с.42-43, 52]; з цим погодився і Ф.Петрунь [102, с.178].

Наступне питання стосується відібрання Поділля у Федора Коріатовича. Зазначу насамперед, що цю подію більшість литовсько-руських літописів датує часами правління Витаутаса [10, с.66, 74, 89-90, 101, 139, 160, 186-187, 207, 229]. Лише автор “Хроніки Биховця” помилково вважав, ніби це сталося за Альгірдаса [9, с.139]. Використавши ці звістки, М.Стрийковський механічно об’єднав їх, що призвело до твердження про правління на Поділлі двох Федорів Коріатовичів – сучасників відповідно

Альгірдаса та Витаутаса. При цьому усунення першого з них він датував у “Початках...” 1331 р., а в “Хроніці” – 1339 [23, с.259-260, 327-329; 22, с.18-19, 104-106].

Згадане дублювання, слідом за Стрийковським, прийняли Н.Карамзін (вважаючи, що йдеться про діда та онука), А.Коцебу, М.Лучкай, Т.Нарбут (він, однак, виправив дату походу Альгірдаса на Поділля на 1351-1352 рр.) та ін. [74, с.87; 80, с.24; 90, с.139-140, 163-165; 155, с.61-63, 534; 32, с.320-322; 45, с.88-89, 92-93; 113, с.10, 55]; П.Долгоруков, очевидно, вважав, що був лише один Федір, який жив за часів Альгірдаса [67, с.338]. Здається, останнім з поважних дослідників, хто вірив повідомленню Стрийковського, був М.Дашкевич [61, с.109, 115]. Сумніву даному твердженню висловлював уже К.Стадницький [165, с.67-76]; згодом воно спростовувалося М.Смирновим та Н.Молчановським [116, с.44; 101, с.216, прим.2].

Здійснювалися й спроби захитати традиційний погляд на Федора Коріатовича як на одного з литовсько-руських князів, підпорядкованих з 1392 р. Витаутасові (В.Антонович припустив, що подільський князь хотів перебувати під зверхністю не Витаутаса, а Йогайли [28, с.161]). Так, Н.Молчановський вказував на “номінальну владу Польщі” над ним [101, с.190, 225]. Оборонцем традиційної точки зору виступив Ф.Леонтович. Вважаючи, що в “непокорі” Федора вільноській владі слід бачити прояв настроїв, які панували в Подільській землі, він висловив здогад, згідно з яким їхнім носієм була насамперед місцева польська шляхта [85, с.184, 370-372, 383-384]. З критикою концепції Леонтовича виступив А.Прохаска, твердячи, що в дійсності боротьба з Федором велася не Витаутасом, а Йогайлою; спричинило ж її підпорядкування Коріатовича Угорщині в якості ленника [159, с.260-263, 277]. (Згодом польський історик змінив свою точку зору, визнавши, що кампанія проти Федора Коріатовича була справою Витаутаса [157, с.117]). Рішуче

заперечив таке трактування подій М. Грушевський [58, с. 11-13]. М. Любавський, слідом за Прохаскою, визнав залежність Поділля напередодні Кревської унії від Корони, а не Литви [94, с. 14]. Відомо, що спротив військам Витаутаса Федір чинив з допомогою “волохів”, тобто Молдови, де на той час правив Роман I Мушат. Тісні зв'язки Молдови з Угорщиною промовляють на користь припущення М. Чубатого, згідно з яким Федір Коріатович міг дістати підтримку від останньої; за його згодою, Коріатовичі ще від другої половини XIV ст. були ленниками угорських королів [130, т. СXXXIV-СXXXV, с. 36, 42-43, т. СXLIV-СXLV, с. 38]. Такі думки були висловлені О. Галецьким та іншими польськими дослідниками [142, с. 144-145; 162]. Ю. Пузина вважав, що похід Витаутаса був спрямований проти Федора як ленника Польщі, а отже, ці події слід тлумачити як литовсько-польську боротьбу за Поділля [161, с. 445].

Ф. Шабульдо припустив, що вияву “непокори” з боку обласних князів могла передувати якась попередня домовленість між ними щодо невизнання литовсько-польської унії, а також влади Йогайли та Витаутаса. Центральна роль тут, за згодою дослідника, мала належати Володимиру Ольгердовичу [132, с. 138-139]. Обережно визнала можливість цього Н. Яковенко [136, с. 146]. Л. Войтович натомість впевнено твердив про існування “коаліції” у складі київського і подільського князів та господаря Молдови [48, с. 149, 170]; згодом він “додав” до цього уявного союзу Швітрігайлу та Карібутаса [50, с. 112, 181; 49, с. 311, 348; 48а, с. 636, 639, 673]. Годі згадувати про те, що будь-яких доказів на користь цієї гіпотези не було, та й не могло бути наведено; проте якби така коаліція й існувала, реальні події засвідчували б хіба що її абсолютну недієздатність.

При з'ясуванні питання про час усунення Федора Коріатовича з Поділля виявилися відносно незначні розбіжності в поглядах. Версію Стрийковського повторену

Віюком-Кояловичем та Софоновичем (1395 р.) прийняли хіба що Н. Карамзін та Т. Нарбут [22, с. 104; 25, р. 48-50; 14, с. 181; 74, с. 87, 284, прим. 162; 155, с. 534-535]. 1394 р. датував цю подію К. Стадницький [165, с. 68]. Можливо, це трапилося внаслідок недогляду, бо в цій же праці, а також пізніше польський дослідник висловився за 1393 р. [165, с. 80; 164, с. 116-117; 166, с. 179]. Обидва варіанти датування знаходимо також у А. Прохаски [158, с. 22; 159, с. 260-263; 157, с. 117]. То 1393, то 1395 рр. називалися К. Шайнохою [133, с. 329, 535, 537].

Решта істориків, що торкалися даного питання (І. Шараневич, М. Дашкевич, А. Барбашев, Н. Молчановський, М. Грушевський, А. Левицький, Ф. Леонтович, Ю. Сіцинський, М. Любавський, А. Пресняков, О. Галецький, С. Томашівський, Ф. Петрунь, Л. Колянковський, Ю. Пузина, Г. Пашкевич), висловилися на користь 1393 р. [134, с. 282; 62, с. 76, прим. 1; 35, с. 146; 101, с. 232; 54, с. 22; 58, с. 11; 55, т. IV, с. 170-172; 153, с. 688-690; 85, с. 373-374, 383-384; 114, с. 13; 115, с. 7; 93, с. 57; 107, с. 128; 143, с. 21; 142, с. 144; 126, с. 121, 127; 102, с. 184; 148, с. 61; 161, с. 445-446; 162, с. 320; 156, с. 345]. Ця точка зору лишається загальноновизнаною і зараз [52, с. 203-204; 132, с. 87, 139-140, 143, 174, прим. 163; 136, с. 147; 112, с. 135; 110, с. 101; 111, с. 79]. М. Дашкевич зробив важливе спостереження стосовно того, що похід Витаутаса на Поділля мав відбутися раніше відібрання Києва у Володимира Ольгердовича [62, с. 76, прим. 1]. З цим погодився, зокрема, М. Грушевський [55, т. IV, с. 456]; протилежної думки дотримувався А. Прохаска [157, с. 117].

Якими ж, на думку дослідників, були причини таких масштабних дій Витаутаса проти обласних князів? Варто нагадати про повідомлення литовсько-руських літописів, згідно з якими в кожному конкретному випадку маємо справу з реакцією правителя ВКЛ на прояв “непокори” з боку того чи іншого Гедиміновича. Протягом усього досліджуваного історіографічного періоду зустрічаємо приклади буквального

прийняття цих звісток. Таким чином, в ролі ініціаторів конфлікту ці автори бачили саме “удільних” володарів [81, с.156-157; 83, с.125-126; 59, с.74].

Проте переважаючим став усе ж погляд, згідно з яким заходи Витаутаса впливали з намірів переустрою державного ладу. Очевидно, одним із перших чітко сформулював цю думку Н.Молчановський, твердячи про “гігантський організаційний план” литовсько-руського правителя [101, с.229]. Був переконаний в існуванні у Йогайли та Витаутаса свідомого плану дій і М.Грушевський. На його думку, про це могло свідчити вже відібрання Луцька у Федора Любартовича [55, т.IV, с.160, 165]. Остаточо ж план боротьби з обласними князями мав постати на вищезгаданій зустрічі в Белзі (грудень 1392 р.) [55, т.IV, с.166-167]. Зараз цей погляд поділяє Ф.Шабульдо [132, с.138]. К.Гуслистий розцінює політику Витаутаса як “крок, що принципово відрізняв його від усіх його попередників, які добивалися тільки “покори й послуху”” [59, с.90]. Єдиним, хто піддав сумніву наявність у Кейстутовича якогось систематичного плану дій, був Ф.Леонтович [87, с.30]; в наш час його підтримує О.Русина [109, с.87; 110, с.99; 111, с.82-83].

Значні розбіжності спостерігаються і в оцінках реальних наслідків антикнязівської кампанії 1390-х рр. Перша точка зору зводилася до того, що “удільна” система ВКЛ була фактично ліквідована; так, зокрема, вважали В.Антонович, М.Дашкевич, А.Барбашев [29, с.234; 62, с.95; 35, с.8; 36, с.264]. Про “правдивий погром князів” твердив М.Грушевський: тепер, на його погляд, Гедиміновичі за своїм становищем зрівнялися з Рюриковичами і наблизились до нетитулованої знаті – панів [55, т.V, с.9-10]. Цієї ж думки дотримувалися його учні по Львівському університету: Б.Бучинський, С.Томашівський, М.Чубатий [44, с.136; 126, с.127; 130, т.CXLIV-CXLV, с.97, 105]. Так саме вважають і сучасні литовські дослідники [84, с.59]. Дехто з репрезентантів новітньої білоруської історіографії вважає навіть, що

Витаутасу вдалося створити унітарну державу (“білоруську імперію”, за висловом І.Саверченка) [108а, с.139, 147, прим.1]. Заперечив крах “удільної” системи в той час Ф.Леонтович [88, с.30-31]. Набагато радикальнішу позицію зайняв М.Максимейко, твердячи, що й після аналізованих подій ВКЛ являло лише “агрегат князівств”; отже, Витаутас, на його переконання, “наряд чи пішов далеко” від князя Олега [96, с.42, 44].

Як бачимо, окреслене вище коло проблем вельми докладно розглядалося в східнослов'янських історіографіях досліджуваної доби. Йдеться переважно про події “зовнішньої” історії, часто вельми локального характеру. Величезна більшість відповідного комплексуджерел, наявного в розпорядженні сучасних дослідників, була залучена до обігу вже в даний час. Тож, як видається, в подальшому можливі лише дрібні уточнення до загалом відтвореної картини історичних подій. Що ж до питань більш загального характеру, то звертає на себе увагу стабільна поширеність у східнослов'янській литуаністиці уявлень про катастрофічне становище, в якому перебувало ВКЛ напередодні унії з Короною. Видається, що принаймні частково це пояснюється прямими чи опосередкованими впливами з боку польської традиції. Найбільші ж розходження спостерігалися в оцінці результатів дій Витаутаса першої половини 1390-х рр., спрямованих проти обласних князів; повного консенсусу стосовно цього так і не було досягнуто.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Акты, относящиеся к истории Южной Западной России. Т.II. 1599-1637. СПб., 1865.
2. Архив Юго-Западной России. Ч.VII. Т.I. К., 1886.
3. Грамоти XIV ст. К., 1974.
4. Палеографические снимки с русских грамот преимущественно XIV века. СПб., 1903.
5. Полное собрание русских летописей (далі – ПСРЛ). Т.II. Ипатьевская летопись. СПб., 1843.

6. ПСРЛ Т.XI-XII. Патриаршаяили Никоновская летопись. М., 1965.
7. ПСРЛ Т.XV. Летописный сборник, именуемый Тверсколетописью. СПб., 1863.
8. ПСРЛ Т.XVII. Западнорусские летописи. СПб., 1907.
9. ПСРЛ Т.XXXXII. Хроники: Литовская и Жмойтская, и Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцырного. М., 1975.
10. ПСРЛ Т.XXXV. Летописи белорусско-литовские. М., 1980.
11. Приселков М.Д. Троицкая летопись. Реконструкция текста. М.-Л., 1950.
12. Розов В. Українські грамоти. Т.І. К., 1928.
13. Русская историческая библиотека Т.І. СПб., 1875.
14. Софонович Феодосій. Хроніка з літописців стародавніх. К., 1992.
15. Akta unji Polski z Litwa. 1385-1791. Krakow, 1932.
16. Archiwum ksiazat Lubartowiczow Sanguszkow w Slawucie. T.I. 1366-1506. Lwow, 1887.
17. Codex diplomaticus Prussicus. Bd. VI. Konigsberg, 1861.
18. Dlugosza Jana kanonika krakowskiego Dziejow polskich ksiag dwanascie//idem. Dziela wszystkie. T.IV. Krakow, 1868.
19. Johann's von Posilge, Officials von Pomesanien, Chronik des Landes Preussen (von 1360 an, fortgesetzt bis 1419). Detmar's von Lubeck Chronik. Franciscani Thorunensis Annales Prussici (941-1410) // Scriptores rerum Prussicarum. Bd.III. Leipzig, 1866. S.13-464.
- 19a. Latopisiec Litwy i Kronika ruska / Wyd. I. Daniowicz. Wilno, 1827.
20. Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. T.II. Cracoviae, 1876; T.VI. Cracoviae, 1882.
21. Skarbiec diplomatow papiezkich, cesarskich, krolewskich, ksiazeczych, uchwal narodowych, postanowien roznych wladz i urzedow poslugujacych do krytycznego wyjasnienia dziejow Litwy, Rusi Litewskiej i osciennych im krajow. T.I. Wilno, 1860.
22. Strykowski Maciej. Kronika polska, litewska, zmodzka i wszystkiej Rusi. T.II. W., 1846.
23. Strykowski Maciej. O poczatkach, wywodach, dzielnosciach, sprawach rycerskich i domowych slawnego narodu litewskiego, zemojdzkiego i ruskiego. W., 1978.
24. Supplementum ad Historica Russiae monumenta. Petropoli, 1848.
25. Witiuk-Koialowicz Albert. Historia Litvanae. Pars II. Antverpiae, 1669.
26. Андріяшев О. Нарис історії колонізації Київської землі до кінця XV віку // Записки Українського Наукового товариства у Києві (далі – ЗУНТ) (тепер Історичної секції УАН). Т.XXII. К., 1926. С.33-79.
27. Андріяшев О. Нарис історії колонізації Переяславської землі до початку XVI в. // Записки Історично-Філологічного відділу ВУАН. Кн. XXVI. К., 1931. С.1-29.
28. Антонович В.Б. История Литовской Руси. Лекции 1881-1882 г. (Литограф. изд.). К., 1882.
29. Антонович В.Б. Киев, его судьба и значение с XIV по XVI столетие (1362-1569) // він же. Монографії по історії Западної і Юго-Західної Росії. Т.І. К., 1885. С.221-264.
30. Антонович В.Б. О новонайденных серебряных монетах с именем Владимира // Труды III Археологического съезда в России (далі – Т III АС). Т.ІІ. К., 1878. С.151-157.
31. Антонович В.Б. Очерк истории Великого княжества Литовского до половины XV столетия. Вып. I. К., 1878.
32. Атлас Подольской губернии // Журнал министерства внутренних дел. 1843. Ч.ІІ. Кн.6. С.311-353.
33. Багалій Д.І. Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті. Т.І. Х., 1928.
34. Багалій Д. Нарис української історіографії. Т.І. Вип.2. К., 1925.
35. Барбашев А. Витовт и его политика до Грюнвальдской битвы. (1410 г.). СПб., 1885.
36. Барбашев А. Витовт Последние двадцать лет княжения 1410-1430. СПб., 1891.
37. Барвінський Б. Кілька документів і заміток до часів вел. князів Свиріга й айла і Жипимонта Кейстутовича / Записки Наукового товариства ім. Т.Шевченка у Львові (далі – ЗНТШ). Т.CXV. 1913. С.5-22.
38. Беляев И.Д. Очерк истории Северо-Западного края России. Вильна, 1867.
39. Беляев И. Рассказы из русской истории. Кн. IV. Ч.1. М., 1872.
40. Бестужев-Рюмин К. Русская история. Т.ІІ. Вып.1. СПб., 1885.
41. Болсуновский К. В. Монеты киевских князей XIV ст. К., 1909.
42. Боричевский И. Православие и русская народность в Литве. СПб., 1851.
43. Бучинський Б. "Грамота Мисаїла" і "грамота Ніфонта": Критична студія // ЗУНТ. Т.XIII. К., 1914. С.5-44.
44. Бучинський Б. Новіші праці по історії вел. кн. Литовських XV віці // ЗНТШ. Т.LXXV. 1907. С.131-166.
45. В.Р. История бывших княжеств: Теребовльского и Звенигородского // Журнал министерства народного просвещения (далі – ЖМНП). Ч. XIX. 1838. №7-9. С.80-108.
46. Василенко Н.П. Очерки по истории Западной Руси и Украины. К., 1916.
47. Владимирский-Буданов М. Население Юго-Западной России от половины XIII до половины XV века // Архив ЮЗР. Ч. VII. Т.І. К., 1886. С.І-ІІ, 1-85.
48. Войтович Л.В. Генеалогія династії Рюриковичів і Гедиміновичів. К., 1992.
- 48a. Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти. – Біла Церква, 2006.
49. Войтович Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.). Л., 2000.
50. Войтович Л. Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів XII-XVI ст. Л., 1996.
51. Голубинский Е. История Русской церкви. Период второй, московский. Т.ІІ. Пол.1. М., 1900.
52. Греков И.Б. Восточная Европа и упадок Золотой Орды (на рубеже XIV-XV вв.). М., 1975.
53. Греков И.Б. Очерки по истории международных отношений Восточной Европы XIV-XV вв. М., 1963.
54. Грушевський М. Барське старство, історичні ескізи (XV-XVIII в.). К., 1894.

55. Грушевський М.С. Історія України-Руси. В 11 т., 12 кн. Т. IV. К., 1993; Т. V. К., 1994; Т. VI. К., 1995; Т. VII. К., 1995.
56. Грушевський М.С. Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя. К., 1991.
57. Грушевський М. Очерк истории украинского народа. СПб., 1904.
58. Грушевський М. [Рец.] Prochaska A. Podole lennem Korony (1352-1430). Krakow. 1895 // ЗНТШ. Т. XIII. 1896. С. 8-14.
- 58а. Гудавичюс Э. История Литвы. Т. I. С древнейших времен до 1569 года. М., 2005.
59. Гуслистий К. Нариси з історії України. Вип. II. К., 1939.
60. Данилевич В. Очерк истории Полоцкой земли до конца XIV столетия. К., 1896.
61. Дашкевич Н.П. Болоховская земля и ее значение в русской истории // Т. III АС. Т. II. К., 1878. С. 69-129.
62. Дашкевич Н. Заметки по истории Литовско-Русского государства. К., 1885.
63. Диттен Г. Известия Лаоника Халкокондила о России // Византийский временник. Т. XXI. М., 1962. С. 51-94.
64. Дмитриева Р.П. Сказание о князьях владимирских. М.-Л., 1955.
65. Довнар-Запольский М. Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах. Т. I. К., 1901.
66. [Довнар-Запольский М.В.] Украинские староства в первой половине XVI в. // Архив ЮЗР. Ч. VIII. Т. V. К., 1907. С. 1-118.
67. Долгоруков П. Российская родословная книга. Ч. I. СПб., 1854.
68. Дружба и братство русского и украинского народов: В 2-х т. Т. I. К., 1982.
69. Закревский Н. Описание Киева. 2-е изд. Т. I. М., 1868.
70. Зотов Р.В. О черниговских князьях по Любецкому синодику и о Черниговском княжестве в татарское время. СПб., 1892.
71. Ивакин Г.Ю. Киев в XIII-XV веках. К., 1982.
72. Иловайский Д. История России. Т. II. М., 1884.
73. Ильин А.А. Классификация русских удельных монет. Вып. I. Л., 1940.
74. Карамзин Н.М. История государства Российского в 12-ти томах. Т. V. М., 1993.
75. Клепатский П.Г. Очерки по истории Киевской земли. Т. I. О., 1912.
76. Костомаров Н.И. Лекции по русской истории. Ч. I. СПб., 1861.
77. Котляр Н.Ф. Монеты Владимира Ольгердовича // Нумизматика и сфрагистика. Вып. 4. К., 1971. С. 42-67.
78. Котляр Н.Ф. Псевдочернігівські монети XIV ст. // Історичні джерела та їх використання. Вип. VI. К., 1971. С. 175-187.
79. Котляр Н.Ф. Русско-литовские монеты XIV в. // Вспомогательные исторические дисциплины. Т. III. Л., 1970. С. 179-201.
80. Коцебу А. Свитригайло, великий князь литовский. СПб., 1835.
81. Коялович М.О. Лекции по истории Западной России. М., 1864.
82. Коялович М. Люблинская уния или последнее соединение Литовского княжества с Польским королевством на Люблинском сейме в 1569 году. СПб., 1863.
83. Коялович М.О. Чтения по истории Западной России. 4-е изд. СПб., 1884.
84. Лазутка С.А. Первый Литовский Статут – феодальный кодекс Великого княжества Литовского. Вильнюс, 1974.
85. Леонтович Ф.И. Очерки истории литовско-русского права. Образование территории Литовского государства. СПб., 1894.
86. Леонтович Ф.И. Правоспособность литовско-русской шляхты // ЖМНП. 1908. № 5. С. 136-167.
87. Леонтович Ф.И. Сословный тип территориально-административного состава Литовского государства и его причины. СПб., 1895.
88. Леонтович Ф. [Рец.] Любавский М.К. Литовско-русский сейм. М. 1900. СПб., 1904.
89. Лонгинов А.В. Червенские города. Варшава, 1885.
90. Лучкай М.М. Історія карпатських русинів: У 6 т. Т. II. Ужгород 1999.
91. Любавский М.К. К вопросу об удельных князьях и местном управлении в Литовско-Русском государстве. СПб., 1894.
92. Любавский М. Литовско-русский сейм. М., 1900.
93. Любавский М. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства во времени издания Первого Литовского Статута. М., 1892.
94. Любавский М. Отзыв о сочинении И.И. Лаппо «Великое княжество Литовское во второй половине XVI столетия». Юрьев. 1911 // Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете. 1913. Кн. IV. Смесь. С. 5-20.
95. М.Б. Правители города Киева от завоевания сего княжения вел. князем литовским Гедимином с 1320 до 1828 года // Отечественные записки (далее – ОЗ). Ч. XLI. Кн. CXVII. 1830. № 1. С. 478-492.
96. Максимейко Н.А. Сеймы Литовско-Русского государства до Люблинской унии 1569 г. Х., 1902.
97. Максимович М.А. О надгробиях в Печерском монастыре // в кн. же. Собрание сочинений Т. III. Отдельный историко-топографический, археологический и этнографический. К., 1877. С. 216-237.
98. Малиновский И. Рада Великокняжества Литовского в связи с боярской думой древней России. Ч. II. Вып. 1. Томск 1904.
99. Малышевский И. Митрополит киевский не был отравителем князя Скиргайла // Киевлянин. 1875. № 45. С. 1-2.
100. Маркевич Н. История Малороссии. Т. I. М., 1842.
101. Молчановский Н. Очерк известий о Подольской земле до 1434 года. К., 1885.
- 101а. Петров Н. О новооткрытой киевской монете XIV века. Х., 1908.
102. Петрунь Ф. Ханські ярлики на українські землі // Східний світ. 1928. № 2. С. 170-187.
103. Пічэта У. Гісторыя Беларусі. Ч. I. М.-Л., 1924.
104. Пичета В. История Литовского государства до Люблинской унии. Вильно, 1921.

105. Пичета В.И. Литовско-Русское государство // Русская история в очерках и статьях / Под ред. М.В. Довнар-Запольского. Т. II. М., [1910]. С. 337-439.
106. Полевой Н. История русского народа. Т. V. М., 1833.
107. Пресняков А.Е. Лекции по русской истории. Т. II. Вып. I. М., 1939.
108. Пресняков А.Е. Образование Великоорусского государства Пг., 1918.
- 108а. Рогалев А.Ф. Белая Русь и белорусы. (В поисках истоков). Гомель, 1994.
109. Русина О. Про князьську традицію на Київщині у XIII-XV ст. // Київська старовина. 1997. №3/4. С. 82-93.
110. Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. К., 1998.
111. Русина О.В. Україна під татарами Литвою. К., 1998.
112. [Русина О.В.] Яка була політико-адміністративна структура українських земель у складі Великого князівства Литовського в XIV ст.? // Український історичний журнал (далі – УІЖ). 1990. №9. С. 135-136.
113. Симашкевич М. Римскокатолической епархии в Подолии Каменец-Подольск, 1872.
114. Сединский Е. Город Каменец-Подольский. К., 1895.
115. Сіцінський С. Оборонні замки Західного Поділля XIV-XVII ст. К., 1928.
116. Смирнов М. Спор между Литвой и Польшей о правах на Волынь и Подолию // Торжественный акт Ришельевского лицея по случаю окончания 1862-1863 академического года. О., 1863. С. 3-71.
117. Смирнов М. Ягелло-Яков-Владислав и первое соединение Литвы с Польшею. Ч. I. О., 1868.
- 117а. Соболевский А. К вопросу об исторических судьбах Киева. К., 1885.
118. Соловьев С.М. История отношений между русскими князьями Рюриковичами // вн же. Сочинения. В 18 кн. Кн. XIX. Дополнительная Работы разных лет. М., 1996. С. 5-338.
119. Соловьев С.М. История России с древнейших времен. Т. I-6 // там саме. Кн. II. М., 1988.
120. Соловьев С.М. Очерк истории Малороссии до подчинения ее царю Алексею Михайловичу // ОЗ. Т. LXI. 1848. №11. С. 1-34.
121. Спасский И.Г. Русская монетная система. 4-е изд., доп. Л., 1970.
122. Сушицкий Ф.П. Из лекций по литературе Южной и Западной Руси XV-XVIII вв. Очерк I. К., 1915.
123. Тихомиров И.А. О составе западнорусских, так называемых литовских летописей // ЖМНП. Ч. CCCXXXIV. 1901. №3. С. 1-36.
124. Тихомиров М.Н. "Список русских городов дальних и ближних" // вн же. Русское летописание. М., 1979. С. 83-137.
125. Тихомиров Н. Галицкая митрополия. СПб., 1896.
126. Томашівський С. Українська історія. Нарис. Т. I. Л., 1919.
127. Филарет [Гумилевский], архиепископ. История Русской церкви. 5-е изд. Период II. М., 1888.
128. Хорошкевич А.Л. Исторические судьбы белорусских и украинских земель в XIV – начале XVI в. // Пашуто В.Т., Флоря Б.Н., Хорошкевич А.Л. Древнерусское наследие и исторические судьбы восточного славянства. М., 1982. С. 69-150.
129. Чамярыцкі В.А. Беларускія летапісы як помнікі літаратуры. Мн., 1969.
130. Чубатий М. Державно-правне становище українських земель Литовської держави під кінець XIV в. // ЗНТШ. Т. CXXXIV-CXXXV. 1924. С. 19-65; Т. CXLIV-CXLV. 1926. С. 1-108.
131. Шабульдо Ф.М. Адміністративно-правове становище Києва XIII-XV ст. // Каталог документів з історії Києва XV-XIX ст. К., 1982. С. 25-30.
132. Шабульдо Ф.М. Землі Юго-Западної Русі в складі Великого князівства Литовського. К., 1987.
133. Шайноха К. Ядвига и Ягайло. Т. II. СПб.-М., 1882.
134. Шараневич И. История Галицко-Володимирской Руси от найдавніших времен до року 1453. Львів, 1863.
135. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малья России, из частей коей оно наместничество составлено, 1786 года. К., 1851.
136. Яковенко Н. Володимир Ольгердович. Свидригайло Ольгердович. Олелько Ольгердович. Семен Ольгердович. Костянтин Острозький. Костянтин-Василь Острозький // Історія України в особах: IX-XVIII ст. К., 1993. С. 144-163.
137. Яковенко Н. Родова еліта як носій "континуїтету реалій" між княжою Руссю і козацькою Україною // Другий міжнародний конгрес українців (Львів, 22-28 серпня 1993 р.). Доповіді і повідомлення. Історія. Ч. I. Л., 1994. С. 76-83.
138. Ясинский М. Уставные земские грамоты Литовско-Русского государства. К., 1889.
139. Caro J. Geschichte Polens. Th. III. 1386-1430. Gotha, 1869.
140. Engel J. Chr. v. Geschichte der Ukraine und der ukrainischen Cosaken wie auch der Konigreiche Halitsch und Wladimir. Halle, 1796.
141. Gumowski M. Pieczęcie ksiązostwa litewskich // Ateneum Wileńskie (далі – AW). R. VII. 1930. S. 684-725.
142. Halecki O. Dzieje Unii Jagiellonkiej. T. I. Krakow, 1919.
143. Halecki O. Wcielenie i wznowienie państwa litewskiego przez Polskę. (1386-1401) // Przegląd historyczny (далі – PH). Serya II. T. I (XXI). 1917-1918. S. 1-77.
144. Hlebowicz A. B. Krotki rys zycia Witolda, w. x. litewskiego. Wilno, 1821.
145. Jablonowski H. Westrussland zwischen Wilna und Moskau. Leiden, 1955.
146. Jakubowski J. Z zagadnień unji polsko-litewskiej // PH. Serya II. T. II (XXII). 1919-1920. S. 136-155.
147. Kochanowski J. K. Witold wielki ksiąz litewski. Lwow, 1900.
148. Kolankowski L. Dzieje Wielkiego księstwa Litewskiego za Jagiellonów. T. I. 1377-1499. W., 1930.
149. Kolankowski L. Jagiellonowie i Unja // Pamiętnik VI Powszechnego zjazdu historyków polskich. T. II. Protokoły. Lwow, 1936. S. 265-292.
150. Kolankowski L. Polska Jagiellonów. Lwow, 1936.
151. Kolankowski L. [Rec.:] Грушевський М. Історія України-Руси. T. IV-VI. К.-Л. 1905-1907 // Kwartalnik historyczny (далі – KH). R. XXVII. 1913. S. 348-365.

152. Lewicki A. Powstanie Swidrygielly. Krakow, 1892.
153. Lewicki A. [Rec.:] Prochaska A. Podole lennem Korony, 1352-1430. (Rozprawy i sprawozdania z posiedzen wydzialu historyczno-filozoficznego Akademii Umiejetnosci w Krakowie (далі – RAU). T.VII (XXXII). 1895) // KH. R.X. 1896. S.687-692.
154. Maciejewska W. Dzieje ziemi Polockiej w czasach Witolda (1385-1430) // AW. R.VIII. 1931-1932. S.1-56.
155. Narbutt T. Dzieje starozytne narodu litewskiego. T. V. Wilno, 1839.
156. Paszkiewicz H. W sprawie roli politycznej Korjatowiczow na Wołyniu i Podolu // AW. R.XIII. 1938. Z.2. S.334-347.
157. Prochaska A. Krol Wladyslaw Jagiello.TI. Krakow, 1908.
158. Prochaska A. Latopis litewski. Rozbiorkrytyczny. Lwow, 1890.
159. Prochaska A. Podole lennem Korony 1352-1430 // RAU. Serya II. T.VII (XXXII). 1895. S.256-279.
160. Prochaska A. Przyczynki krytyczne do dziejow unii // ibid. T.VIII (XXXIII). 1896. S.55-122.
161. Puzyna J. Korjat i Korjatowicze // AW. R.VII. 1930. S.425-454.
162. Skrzypek J. Usuniecie Fedora Korjatowicza z Podola w 1393 r. // Prace historyczne w 30-lecie dzialalnosci profesorskiej St.Zakrzewskiego. Lwow, 1934. S.313-320.
163. Smolka St. Najdawniejsze pomniki dziejopisarstwa rusko-litewskiego // Pamietnik Akademii Umiejetnosci w Krakowie. Wydzialy: filologiczny i historyczno-filozoficzny. T.VIII. 1890. S.1-55.
164. Stadnicki K. Bracia Wladyslawa-Jagielly. Lwow, 1867.
165. Stadnicki K. Synowie Gedymina. 2-e wyd. T. I. Lwow, 1849.
166. Stadnicki K. Synowie Gedymina wielko-wladcy Litwy. Nowe wyd. Lwow, 1881.
167. Wolff J. Kniazowie litewsko-ruscy od konca czternastego wieku. W., 1895.
168. Wolff J. Rod Gedimina. Krakow, 1886.